

تقسیمات و رشته‌های بیمه

از فؤاد وجدانی

تقسیمات بیمه:

رشته‌های بیمه بدو گروه کلی زیر طبقه‌بندی میشوند: ۳۱

- ۱- بیمه‌های اختیاری (یا خصوصی)
- ۲- بیمه‌های اجباری (یا اجتماعی)

۱- بیمه‌های اختیاری یا خصوصی:

بطوریکه از نام آنها مستفاد میشود شامل بیمه‌هاییست که بیمه‌گزاران بمیل خود و بطور اختیاری برای تأمین خود و خانواده و دارایی‌هایشان خریداری میکنند. بیمه‌های اختیاری یا خصوصی به سه گروه اصلی زیر تقسیم میشوند:

الف - بیمه‌های تعاونی: شرکتهای بیمه تعاونی بقصد سودجویی بوجود نیامده و برنامه کار خود را بر غیر انتفاعی بودن استوار نموده‌اند. افراد گروه خاصی که منافع مشابه داشته و در

مقابل خطر مشابهی تهدید می‌شوند بهم ملحق شده و هر کدام سهمیه‌ای در میان می‌گذارند، این سهام همان حق بیمه‌های آنهاست که بمصرف ترمیم خساراتشان میرسد و جهت پرداخت خسارات ناشیه از خطرات معینی که آنان را تهدید میکند بکار میرود و هر یک از آنها در عین حال هم بیمه‌گر و هم بیمه‌گزارند. بیمه‌های تعاونی توسط مؤسسات تعاونی نظیر انجمن‌های برادری کارگری یا اتحادیه‌های صنعتگران و صاحبان حرف کوچک بوجود آمده و اداره میشوند و در پایان سال هر یک نسبت به ارزش اشیائی که بیمه کرده‌اند خسارت وارده‌شان جبران میشود و اگر سودی از عملکرد بیمه‌ای آنان عاید شود در آخر هر سال یا دوره مالی به نسبت حق بیمه‌های پرداختی بین خود تقسیم مینمایند. پس حق بیمه و یا سهمیه هر یک ثابت نبوده و در ابتدا تعیین نمیشود بلکه سهم هر عضو تابع تعداد اعضا و همچنین تعداد و شدت خساراتیست که در عرض سال وارد

شده است. مؤسسات بیمه تعاونی هیچگونه تفاوتی جز در مبنای حقوقی با سایر مؤسسات بیمه از جمله بیمه بازرگانی ندارند و چون حق بیمه در این نوع مؤسسات ثابت نیست آنها را شرکتهای با حق بیمه متغیر نیز می‌نامند.

ب - بیمه اختیاری دولتی: شرکتهای خصوصی بیمه قادر بقبول ریسک و خطراتی از قبیل بیمه عمر سربازان در جبهه‌های جنگ و تضمین سپرده‌های مردم نزد بانکها و نظایر آن نیستند و این قبیل خطرات علیرغم اثرات اجتماعی فراوان، جزو بیمه‌های اختیاری قلمداد شده و توسط مؤسسات و شرکتهای دولتی بیمه میشوند. بیمه‌هاییکه در این قسمت قرار دارند از بیمه‌های اجتماعی متمایزند زیرا عامل جبر در آنها وجود ندارد. در این قسمت طرحهایی از قبیل بیمه وامهای اعطائی اداره تهیه مسکن بمردم، بیمه سپرده و پس‌اندازها و بیمه محصولات غیراستراتژیک کشاورزی را میتوان نام برد. درباره بیمه محصولات

کشاورزی بایستی گفت که مزایای فراوانی برای جامعه و هم برای کشاورزان دربر دارد و بعنوان یک برنامه ملی، کشاورزان بطور انفرادی بایستی تأمینی در مقابل خطرات طبیعی داشته باشند تا باعث ثبات در امر کشاورزی گردیده و آنها را قادر سازد در موارد بسیار دشوار، به کشت و زرع ادامه داده و مجبور نشوند راه تأمین معاش خود را تغییر دهند.^{۳۳} دلائل مختلفی بشرح ذیل برای مشارکت دولت‌ها در امر بیمه وجود دارد:^{۳۴}

- دولتها سعی میکنند از راه انجام مستقیم عملیات بیمه، تجربه کافی برای کنترل شرکت‌های بیمه و نظارت بر آنها پیدا کنند.

- بصورت رقیب شرکتهای بیمه خصوصی، آنها را وادار میکنند که براساس مکانیزم بازار عمل کنند.

- اموال و اثاثیه و کالاهای دولتی را رأساً بیمه نموده و از این لحاظ صرفه‌جویی قابل توجهی میکنند.

- دولت ممکن است با تأسیس موسسه بیمه مانند یک موسسه خصوصی قصد سودجویی و کسب درآمد داشته باشد.

- با انجام امور بیمه‌ای رأساً توسط دولت، از نفوذ دولتهای بیگانه و سرمایه‌داران آنها در کشور جلوگیری بعمل می‌آید.

ج - بیمه بازرگانی: هدف از تشکیل این نوع مؤسسات بیمه، تحصیل منفعت و سود بوده و عملیات آنها از هر جهت جنبه بازرگانی داشته و این مؤسسات کاملاً براساس اصول بازرگانی اداره میشوند. بیمه‌های بازرگانی مهمترین نوع بیمه است که بیش از سایر انواع بیمه توسعه و گسترش یافته است. حق بیمه‌ای که اینگونه مؤسسات دریافت میدارند متناسب با خطری است که از طرف آنان بیمه میگردد. بیمه‌های بازرگانی خود بدو قسمت عمده تقسیم میشوند:

- بیمه‌های اشخاص

بیمه‌های اموال و املاک (مستغلات)

- بیمه اشخاص: خساراتی که از طریق این بیمه در مقابل خطرات احتمالی تضمین

میشوند عبارتند از: از دست رفتن قدرت تحصیل درآمد اشخاص بدلیل مرگ، بیماری، وضع حمل و حادثه. بیمه اشخاص خود به بیمه عمر، بیمه بهداشت و درمان و بیمه حوادث تقسیم میشود:

بیمه عمر: در رشته بیمه‌های بازرگانی، احتمال وقوع خطر مرگ اساس یکی از شعبات بسیار مهم بیمه را تشکیل میدهد. در اوایل شروع بیمه عمر بسیاری از مردم از قبول آن اجتناب میکردند و عقیده داشتند این صحیح نیست که انسان در مقابل مرگ نزدیکانش پولی از بیمه دریافت دارد و این طرز تفکر خود مانع بزرگی در توسعه بیمه عمر بود، ولی کم‌کم بعد از مشاهده وضع ناگوار فرزندان و سایر اعضای خانواده‌ای که نان آور خود را از دست میدادند به این نکته پی بردند که بیمه عمر یکی از نیازهای مهم زندگی اجتماعی امروز است که بوسیله آن میتوان از نظر مادی جبران فقدان نان آور خانواده را برای بازماندگان نمود.^{۳۵}

بیمه عمر بشکل امروزی بعد از بیمه‌های دریائی و آتش‌سوزی بوجود آمد ولی سابقه تاریخی طولانی دارد، در مصر قدیم سنگتراشان اهرام و در یونان صنف نظامیان صندوقهای تعاونی تشکیل داده و به بازماندگان اعضای متوفی کمکهای مالی میکردند، در رم نیز انجمنهایی وجود داشت که با دریافت وجوهی از افراد هزینه کفن و دفن افراد خانواده را تأمین و غرامتی هم به بازماندگان میدادند.^{۳۶} اولین بیمه‌نامه عمر در انگلستان منضم بیک بیمه‌نامه دریائی صادر گردید، در آن موقع بردگان ارزش تجاری داشته و همچون کالا خرید و فروش و از بندری به بندر دیگر حمل میشدند و فوت آنان موجب زیان مالی برای صاحبانشان بود. این خطر فوت مانند زیانهای دیگر محمولات کشتی بیمه میگردد. در قرن شانزدهم بیمه‌گران بیمه عمر را به دیگر مسافری کشتی تعمیم دادند. در ابتدا بیمه‌نامه‌های عمر با مدتهای کوتاه (و فقط برای یک سفر دریائی) صادر میشد ولی بمرور

بیمه‌های عمر طویل‌المدت مرسوم گردید و اولین شرکت بیمه عمر در انگلستان در سال ۱۷۰۶ و در سوئیس در سال ۱۸۴۰ تأسیس شدند. از لحاظ حقوقی بیمه عمر قراردادیست که بموجب آن بیمه‌گر تعهد میکند در ازای دریافت حق بیمه‌های منظمی، مبلغی را در صورت فوت و یا حیات بیمه شده بپردازد. مبلغی را که بیمه‌گر در صورت فوت یا حیات بیمه شده بپردازد، سرمایه بیمه عمر می‌نامند. در بیمه عمر معمولاً خودکشی که از روی شعور و اراده صورت گرفته باشد بیمه‌نامه را باطل میکند.^{۳۷}

بیمه بهداشت و درمان: که در اصطلاح

امروز به آن بیمه خدمات درمانی نیز گفته میشود برای تضمین سلامتی و بهداشت بیمه‌گزار و افراد خانواده‌اش و پرداخت هزینه‌های معالجه و مداوا مانند حق ویزیت، دارو، حاملگی و زایمان، جراحی و بیمارستان بوجود آمده و بیمه‌گزار در ازاء پرداخت مبلغی بطور ماهیانه خود را در شبکه بهداشت و درمانی که توسط بیمه‌گر پیش‌بینی شده سهمین مینماید.

بیمه حوادث: در قرن نوزدهم همزمان با

پیشرفت سریع علوم و نهضت استفاده از ماشین در کارخانجات و صنایع، تلفات و نقص عضو کارگران و حوادث ناشی از کار روبه فزونی نهاد و کارفرمایان از فوت، از کارافتادگی و نقص عضو کارگران خود احساس مسئولیت کرده و دولتها نیز بجهت حمایت از طبقه کارگر با تصویب قوانینی کارفرمایان را مجبور به پرداخت غرامت و تأمین خسارت مینمودند. بتدریج دامنه این تأمین توسعه یافته و سایر طبقات جامعه را نیز شامل گردید. اختراع اتومبیل و ازدیاد آن در شهرها و جاده‌ها افزایش تصادفات و جرح و تلفات را موجب گردید و فصل تازه‌ای در فعالیت شرکتهای بیمه باز نمود و بیمه‌های زمینی، هوایی و مسئولیت حوادث رانندگی بوجود آمد. در بیمه حوادث بدنی که آترا بیمه حوادث شخصی یا انفرادی نیز

مینامند، سرمایه در صورتی توسط بیمه‌گر پرداخت می‌شود که بیمه شده دچار یک حادثه بدنی شده باشد.^{۳۸}

بیمه‌های اموال و املاک: مالکیت
حقی است که دارنده ملک می‌تواند بدون دخالت دیگران تا زمانی که قانوناً ملک خود را بدیگری واگذار ننموده در آن دخل و تصرف نماید. بیمه اموال و املاک، مالک را در مقابل خساراتی که ممکن است بمال یا ملکش وارد آید بیمه میکند و همچنین طبق این بیمه، شخص بیمه‌گزار در مقابل خسارات یا صدمات بدنی ناشی از اعمال وی بشخص ثالث که مسئولیت قانونی آن متوجه اوست حفاظت می‌شود. به نوع اول بیمه مستقیم و به نوع دوم بیمه تعهدات یا غیرمستقیم می‌گویند. بیمه اموال و املاک خود به بیمه‌های آتش‌سوزی، دریائی و کشتیرانی و تصادفات تقسیم می‌شود.^{۳۹}

بیمه آتش‌سوزی: بیمه آتش‌سوزی خسارات وارده در اثر آتش را با پرداخت غرامت تضمین مینماید. اگر ملک یا محل کسب بیمه‌گزار در یک آتش‌سوزی از بین برود، میزان واقعی خسارت توسط بیمه‌گر پرداخت می‌شود نه زیانی که بعلت عدم استفاده از ملک یا اختلالی که در کسب بتاجر یا بیمه‌گزار وارد می‌آید. اینگونه خسارات غیرمستقیم را باید از خسارات مستقیم متمایز نمود.

بطوریکه تاریخ نشان می‌دهد در قرن ۱۶ در شهرهای شمالی آلمان مانند هامبورگ، شهرداریها اداراتی بنام دفتر آتش تشکیل میدادند و در مقابل اخذ سهمیه سالانه‌ای از صاحبان منازل در صورت وقوع آتش‌سوزی، زیان وارده را جبران میکردند و گاهی اینکار بوسیله افراد عادی انجام میگردد. روز جمعه دوم سپتامبر ۱۶۶۶ در شهر لندن آتش‌سوزی مهیبی روی داد که اثر شگرفی در توسعه بیمه آتش‌سوزی نهاد و باعث تکوین آن گردید. آتش‌سوزی در ساعت یک بامداد از یک مغازه نانوايي شروع شد و در مدت کوتاهی به ساختمانهای مجاور که از چوب و

حصیر ساخته شده بودند سرایت کرد. این آتش‌سوزی مدت ۴ شبانه‌روز ادامه داشت و یک مساحت ۴۳۶ هکتاری از شهر را بکلی معدوم ساخت و متجاوز از ۸۵٪ از ساختمانهای شهر از جمله ۱۳۰۰۰ خانه و ۷۰ کلیسا را که در ۴۰۰ خیابان قرار داشتند نابود کرد و از شهر جز قسمت کوچکی باقی نماند. و خسارات مالی آن به ۱۰۰۰/۰۰۰/۰۰۰ پوند بالغ گردید. این آتش‌سوزی بقدری وحشتناک بود که تا یک قرن بعد مردم لندن سالروز حادثه را روزه می‌گرفتند. این آتش‌سوزی با اینکه ضایعه جبران‌ناپذیری بود و شهر لندن و امپراطوری انگلستان را با مسائل مختلفی مواجه ساخت ولی مقدمه تحول بزرگی در توسعه بیمه آتش‌سوزی گردید و از آن پس شرکتهای و مؤسسات بیمه آتش‌سوزی بوجود آمدند و اولین شرکت سهامی بیمه آتش‌سوزی در انگلستان بنام شرکت هند شرقی تأسیس شد.

بیمه دریائی و کشتیرانی: همانطور که در ابتدای این مبحث گفته شد بیمه دریائی و تاریخ پیدایش آن توأم با تاریخ بیمه است و بیمه کشتیرانی و دریائی از سایر بیمه‌ها قدیمی‌تر است. در ابتدا، قرارداد بیمه دریائی فقط شامل خطرات روی دریا میشد و خطراتی که از واكشهای نیروهای طبیعی بوجود می‌آمد و نیز خطرات ناشی از عملیات بشر از جمله دزدان دریائی و همچنین حین حمل و نقل زمینی (قبل یا بعد از سفر دریائی) با آن روبروست را میپوشاند، یعنی کلیه خطرات حمل و نقل زمینی از جمله حمل و نقل کالا با راه‌آهن، کامیون و سایر وسایل سریع‌السیر زمینی جزو بیمه کشتیرانی محسوب میشود. بیمه‌نامه‌های دریائی اولیه در بنادر ایتالیا در قرن هفدهم میلادی صادر گردید ولی پس از کشف امریکا و کاهش اهمیت بازرگانی سواحل مدیترانه، شهر لندن بزرگترین مرکز تجاری اروپا گردید و همانگونه که در تاریخچه بیمه به تفصیل توضیح داده شد تا سال ۱۷۷۰ بیمه‌های دریائی در لندن و بوسیله دلالات و بیمه‌گران فردی در قهوه‌خانه‌ها صورت میگرفت و طی قرن ۱۸

امور مربوط به بیمه توسعه یافته و مقررات خاص بین‌المللی در ارتباط با بیمه دریائی تدوین و معمول گردید.

به لحاظ اهمیت و نقش بیمه در سفارشات خارجی و بازرگانی بین‌المللی بایستی توجه داشت که بیمه دریائی فقط خطرات و خساراتی که جنبه اتفاقی و غیرقابل پیش‌بینی دارد را پوشش میدهد و خسارات ناشی از فرسودگی طبیعی کشتی یا کالا و نیز عیب ذاتی کالا (مثل کرم‌خوردگی خشکبار یا زنگ‌زدن آهن‌آلات)، شامل تأمین خسارات بیمه نمیشوند.^{۴۰}

بیمه دریائی بدو گروه بیمه بدنه کشتی و بیمه محمولات آن تفکیک میشود. بیمه بدنه کشتیها بدلیل ارزش زیاد کشتیها توسط شرکتهای بزرگ بیمه و در بنادر مهم جهان انجام میگردد و چون بیمه آنها اغلب از عهده یک شرکت بیمه به تنهایی بر نمی‌آید معمولاً توسط چند شرکت بیمه و بوسیله بیمه مشترک انجام میپذیرد. خطراتی که بدنه کشتیها را تهدید میکنند عبارتند از: تصادم کشتی با موانع دریائی و کوه یخ و یا کشتی دیگر و برخورد با اسکله و موج‌شکنها و تنگه‌های دریائی و یا به گل نشستن کشتی و بطور کلی غرق‌شدن آن و یا آتش‌سوزی اتفاقی کشتی. ولی در بیمه محمولات کشتی باتوجه به مکانیزم سفارشات خارجی، بیمه‌گزار معمولاً خریدار یا فروشنده و یا صادرکننده کالا است و تضمین محموله کشتی در مقابل خطرات حمل و نقل بخصوص سوانح دریا از قبیل بدریا ریختن اضطراری کالا بمنظور نجات کشتی و جلوگیری از غرق‌شدن آن در مواقع طوفان^{۴۱} و یا فرسودگی و سائیدگی کالا در طی سفر دریائی و آتش‌سوزی محموله بطور اتفاقی یا آبدیدگی آن بهنگام اطفای حریق و احتراق کالاهای محترقه و یا آبدیدگی آنها و خطرات ناشی از دزدان دریائی و بیمه مسئولیت در مقابل خطای ناخدا و خدمه کشتی و غیره میباشد.

فورس ماژور: فورس ماژور در لغت بمعنای نیروی عظیم یا فوق‌تصور و در بیمه به

حادثه یا مواقعی گفته میشود که غیر مترقبه بوده و جلوگیری از آن غیر ممکن باشد، نظیر عدم امکان تخلیه کشتی بدلیل اعتصاب کارکنان بندری، یا بروز ناگهانی جنگ و انقلابات که در چنین مواقع اغلب قوانین و مقررات اطاق بازرگانی بین‌المللی بین بیمه‌گر و بیمه‌گزار حاکم است.

بیمه تصادفات: بیمه تصادفات قراردادی است که بیمه‌گزار توسط آن میتواند خساراتی که در اثر حادثه یا تصادفات به او و یا بوسیله عمل او به دیگری وارد شده از بیمه‌گر وصول نماید. از انواع آن میتوان به بیمه تصادفات یا حوادث ناشی از انفجار دیگهای بخار، بیمه تأمین خسارت بازرگانان در مقابل اعطای اعتبار بدیگران اشاره نمود.

۲- بیمه‌های اجباری (یا اجتماعی)

دولتها هر موقع مقتضی بدانند بیمه‌ای را در انحصار خود میگیرند و هدف از این مداخله تضمین منافع دسته خاصی از اجتماع است. اینگونه بیمه‌ها را در اصطلاح بیمه‌های اجتماعی مینامند، مانند: بیمه کارگران و بیمه کارمندان دولت که در کشور ما بمنظور تأمین افراد این دو گروه در جامعه بوجود آمده‌اند. همانطور که گفته شد بیمه‌های اجتماعی بدون هدف انتفاع توسط دولت تشکیل میگردند و برخلاف بیمه‌های اختیاری (یا خصوصی) اجباری بوده و هدف اصلی آن تأمین حداقل امنیت و حفاظت اقتصادی کسانی است که در طبقات مولد و کم‌درآمد اجتماع قرار گرفته و بعضاً بفواید بیمه آشنا نیستند و بعلت هزینه‌های مترتب باختر خود داوطلب این نوع بیمه نمی‌باشند. خطرهاییکه در این نوع بیمه‌ها جبران میشوند از نوع خطرهای اجتماعی نظیر امراض، ناتوانی، نقص عضو، حوادث ناشی از کار، پیری، بیکاری، ازکار افتادگی و مرگ غیرطبیعی نان‌آور خانه بوده و سعی میشود حداقل امنیت و حفاظت را در مواقعیکه بعقل روانی یا اقتصادی درآمد و عواید بیمه‌شدگان دچار نقصان شده و

تقلیل مییابد تأمین نماید. مداخله دولتها در اینگونه خطرهای اجتماعی روزبروز زیادترو قلمرو بیمه‌های اجتماعی وسیعتر میشود.

طبق شواهد تاریخی بیمه‌های اجتماعی برای اولین بار در زمان بیسمارک صدراعظم آلمان بوجود آمد. در آن زمان حکومت آلمان خطرات ناخوشی و پیری را بیمه نمود. در سال ۱۸۸۱ امپراطور وقت در پیامی خطاب به پارلمان آلمان لزوم بهبود وضع و رفاه کارگران را توصیه و تأکید نمود و در ضمن، لایحه بیمه کارگران را علیه حوادث صنعتی بانضمام پیشنهاد ایجاد یک سازمان عمومی برای حفاظت کارگران در مقابل امراض ناشی از کار را برای بحث و تصویب تقدیم نمود و بدین ترتیب بین سالهای ۸۹- ۱۸۸۳ قوانین متعددی به تصویب رسید که در واقع پایه بیمه‌های اجتماعی را در این سرزمین بنیان نهاد.^{۴۳}

قبل از پرداختن به انواع بیمه‌های اجتماعی لازم است جهت آگاهی بیشتر خوانندگان محترم، دلایل اجباری نمودن بیمه‌های اجتماعی توضیح داده شود. همانطور که مذکور افتاد بیمه‌های اجتماعی بیشتر قشر مولد جامعه را زیر پوشش دارد که بلحاظ هزینه‌های مترتب ممکن است عده‌ای بدون آگاهی از فوائد آن مایل به خرید این نوع بیمه نباشند. ولی بلحاظ حفظ مصالح عمومی و نفعی که اکثریت جامعه از نتایج و فوائد بیمه میبرند این نوع بیمه در جوامع اجباری میشود و از طرف دیگر ممکن است شرکتهای بیمه خصوصی باتوجه به ماهیت سودجویی خود تمایلی به بیمه اینگونه افراد نداشته باشند و چون حفاظت و تأمین آحاد جامعه بخصوص طبقات مولد و آسیب‌پذیر از وظایف دولت است لذا این وظیفه ایجاب میکند که دولتها این افراد را در مقابل خطرات احتمالی بیمه کنند و لذا افراد بدینوسیله اجباراً بیمه میشوند تا در مواقع لزوم بتوانند از مزایای آن بهره‌مند شوند. باتوجه به توضیحات فوق اهم دلایل اجباری کردن بیمه را میتوان بشرح زیر خلاصه نمود:^{۴۴}

- نگهداری و حراست از ثروت عمومی: دولت بلحاظ حراست و حفاظت از ثروت عمومی در بعضی مواقع انجام بعضی فعالیتها و یا منابع را اجباراً بیمه مینماید. مانند بیمه محصولات استراتژیک کشاورزی و یا بیمه کالاهای وارداتی و انبارهایی که اموال و دارائیهای بازرگانی در آنها نگهداری میشود.

- تأمین طبقات خاص جامعه: دولت بلحاظ حفظ مصالح عمومی و تأمین طبقات مولد جامعه که بفوائد و ارزش بیمه آشنا نبوده و از پرداخت حق بیمه بطور اختیاری سرباز میزنند آنها را بیمه مینماید که در صورت نیاز به دارو و درمان و در ایام پیری و ازکار افتادگی بتوانند از مزایای آن بهره‌مند گردند.

- رفع اختلاف و پیشگیری از دعاوی: باتوجه به افزایش و گسترش روزافزون کاربرد وسائط نقلیه موتوری و در نتیجه بالارفتن آمار تصادفات و آفرینش حوادث مختلف رانندگی، اثبات تقصیر حادثه‌آفرین گاه‌گاه کار ساده‌ای نبوده و مستلزم صرف زمان طولانیست و اخذ خسارات وارده نیز مستلزم طرح دعاوی در مراجع قضائی، چنانچه تئوری خطر پایه‌ای برای پرداخت زیانهای ناشیه از خطر پیش آمده قرار گیرد، با پرداخت حق بیمه‌های مشخص، میتوان خطرات احتمالی معینی را بیمه نمود و اشکالات فوق‌الذکر خود بخود مرتفع میشوند. مؤسسات بیمه اجتماعی حق بیمه‌ای را که از بیمه‌گزاران دریافت میدارند متناسب با خطری نیست که آنها را بیمه مینمایند، ولی بعلت کثرت بیمه‌گزاران معمولاً اینگونه شرکتهای قدرت مالی وسیعی فراهم مینمایند و رأساً باتوجه به سرمایه خود کلیه خسارات وارده را تقبل مینمایند و روابط بین بیمه‌گزاران و مؤسسات بیمه‌های اجتماعی بر اصول مقررات حقوق عمومی استوار بوده و بیمه‌گزاران با دولت سر و کار دارند نه با یک مؤسسه یا شرکت خصوصی بیمه، اینگونه مؤسسات ضمن انجام کلیه عملیات بیمه‌ای نیازی به سرمایه ندارند و سرمایه لازم، توسط اعضاء و بیمه‌گزارانی که به

اجبار بیمه شده‌اند فراهم می‌گردد. بیمه‌های اجتماعی خود به سه گروه اصلی زیر تقسیم می‌شود:^{۴۵}

الف - بیمه حوادث صنعتی: حفاظت کارگران علیه عواقب ناشی از حوادث صنعتی اولین قدمی است که در کشور امریکا در قبول و توسعه بیمه‌های اجتماعی برداشته شده و اولین قانونی که در این مورد وجود دارد، قانون غرامت کارگران^{۴۶} است که در سال ۱۹۱۱ پس از یک مبارزه و مخالفت شدید نمایندگان کارفرمایان به تصویب رسید. طبق این قانون مسئولیت اثبات اینکه وقوع حادثه در اثر نفلت کارفرما بوده از عهده کارگر مصدوم ساقط و مخارج ناشی از حادثه نیز جزء هزینه‌های تولید محسوب گردید. قانون مزبور عامل مؤثری در حفاظت کارگران و خانواده‌های آنان در مقابل اتفاقات و سوانح و بیماری‌های ناشی از کار می‌باشد مثلاً یک کارگر و افراد خانواده وی می‌تواند بدینوسیله در مواقعی که درآمد آن‌ها در خانواده در اثر بیکاری، پیری یا مرگ متوقف می‌گردد از عواید نسبتاً مکفی طبق قانون مزبور برخوردار شوند.

ب - بیمه بیکاری: بیمه بیکاری یکی دیگر از اقسام بیمه‌های اجتماعی است و برای اینکه کارگر بتواند از مزایای آن استفاده کند باید بی‌آنکه تقصیری کرده باشد بعلت قلت کار از کار بیکار شود، خواه در اثر رکود اقتصادی و یا اتفاقات غیر مترقبه از قبیل آتش‌سوزی و غیره و ضمناً برای جستجوی کار اقدام نموده ولی شغل مناسب پیدا نکرده باشد. اگر پس از مدت زمان معینی انتظار، شغل مناسبی برای وی پیدا نشد پرداخت بیمه بیکاری بوی شروع می‌شود.

ج - بیمه پیری و بازماندگان: در ابتدای بیمه‌های اجتماعی، بیمه فقط غرامت ایام پیری را به کارگران پرداخت می‌نمود و شامل خانواده آنها نمی‌شد، ولی بعدها وقتی صلاحیت کارگران برای استفاده از مزایای بیمه محرز می‌شد و همسران آنان نیز بسن ۶۵ سالگی می‌رسیدند مشمول استفاده از مزایای مزبور می‌شدند و اولاد آنها اگر ازدواج نکرده و سنشان

کمتر از ۱۶ سال بود (و اگر هنوز مشغول تحصیل بودند حداکثر ۱۸ سال تمام) مزایای حقوق شامل آنها نیز می‌گردید.

در سطور فوق چندجا صحبت از بیمه‌های اتکایی و بیمه‌های مشترک و... میان آمد که قبل از پایان بحث لازم است جهت اطلاع بیشتر خوانندگان محترم توضیحاتی در مورد آنان داده شود:

بیمه‌های مشترک:

گاهی بر حسب شرایط و با بدلیل اهمیت و ارزش موضوع بیمه (آنچه بیمه می‌شود) ممکن است یک بیمه‌گر به تنهایی مایل یا قادر به بیمه آن نباشد و لذا خطر بین چند بیمه‌گر تقسیم و تضمین می‌شود. اصل کلی در بیمه‌های مشترک اینست که هر شرکت جزئی از کل خطر را تضمین مینماید. بعنوان مثال ممکن است یک کشتی به ارزش ۵۰۰ میلیون تومان بوسیله سه شرکت بیمه شود، بدین ترتیب که اولی ۲۵۰ میلیون و دومی ۱۵۰ میلیون و سومی ۱۰۰ میلیون تومان آنرا تعهد نماید. در بعضی حالات نیز شرکها یک کنسرسیوم تشکیل میدهند که فقط یکی از آنها با مشتری در تماس است.

بیمه‌های اتکایی:

بیمه اتکایی قراردادیست بین دو یا چند بیمه‌گر که بموجب آن بیمه‌گر اولی یا اصلی فقط جزئی از خطری را که پذیرفته خود جبران میکند و بقیه آنرا بدیگری یا دیگران واگذار مینماید، بیمه‌گر دوم را بیمه‌گر اتکایی یا بیمه‌گر درجه دوم مینامند. بیمه‌گران اتکایی با مشتری رابطه مستقیم نداشته و از لحاظ حقوقی او را نمی‌شناسند. سهمی از خطر را که بیمه‌گر اصلی برای خویش نگاه میدارد سهم نگاهداری^{۴۷} و سهمی را که واگذار میکند سهم واگذاری یا مازاد مینامند. گاهی ممکن است که بیمه اتکایی توأم با بیمه مشترک باشد. خطرهائیکه بیمه اتکایی میشوند معمولاً خطرهای مهم هستند مانند بیمه عمر با سرمایه زیاد یا بیمه کشتی‌ها و بیمه آتش‌سوزی مستغلات بزرگ. گاهی نیز

دولتها بمنظور حفظ حقوق مردم شرکتهای بیمه کوچک را وادار می‌سازند که عملیات خود را نزد مؤسسات بزرگتری اتکایی کنند که به آن اتکایی اجباری گویند. بعضی اوقات هم دو یا چند شرکت بیمه بین خود قرار می‌گذارند که عملیات خود را نزد هم اتکایی نمایند که به آن اتکایی متقابل گویند. در هر حال هدف بیمه‌گران از بیمه اتکایی از یک طرف قبول نخستین خطرات و ریسکهای بزرگ و از طرف دیگر اینست که خطر را در مجموعه خطرهای دیگر مستحیل گردانند تا حق بیمه برای بیمه‌گزاران گران تمام نشده و بیمه اتکایی خود تضمین اضافی برای مشتریان بحساب آید.^{۴۸}

بیمه‌های مستقیم و تفاوت آن با بیمه‌های غیرمستقیم:

اگر بیمه خسارتی را که مستقیماً به بیمه‌گزار وارد آمده جبران نماید آنرا بیمه مستقیم گویند. مثلاً وقتی اتومبیلی در برابر تصادفات بیمه می‌شود بیمه‌گر خسارتی را که به این اتومبیل وارد آمده جبران میکند و در بیمه عمر نیز در صورت فوت بیمه‌گزار، سرمایه بیمه به بازماندگان وی پرداخت می‌شود. ولی اگر بیمه خسارتی را تضمین کند که در اثر عمل بیمه‌گزار به شخص دیگری (که آنرا شخص ثالث مینامند) وارد آمده آنرا بیمه مسئولیت حقوقی یا مدنی و یا مسئولیت شخص ثالث نامیده و جزو بیمه‌های غیرمستقیم بحساب می‌آید. مانند بیمه مسئولیت حوادث اتومبیل که منحصراً خسارتی را جبران می‌کند که اتومبیل بیمه شده به شخص ثالثی وارد آورده است.

آژانسها و دلانان بیمه:

در اوائل بدلیل کوچکی شهرها این امکان وجود داشت که بیمه‌گزار مستقیماً به بیمه‌گر اصلی مراجعه کند ولی امروزه معمولاً مشتریان بوسیله آژانسها (نمایندگان) و دلانان بیمه خود را در مقابل خطرات احتمالی پوشش بیمه‌ای میدهند. آژانسها نمایندگان رسمی شرکت بیمه مادر بوده و از طرف آنها وکالت دارند بنام و

حساب خود عملیات مختلف بیمه را انجام دهند و برای جلب مشتریان جدید بازاریابی نموده و قراردادهای در جریان را اداره کرده و حق بیمه‌ها را وصول نمایند و در مقابل شرکت مادر استقلال تام داشته و در آزادی کارمزدی که از شرکت دریافت می‌کنند برای شرکت مشتریان جدید فراهم نموده و اشخاص را بعقد قرارداد تشویق و راهنمایی مینمایند. دلالت نه تنها نماینده بیمه گران بلکه وکلای بیمه گران نیز بحساب می‌آیند و موظف نیستند که فقط با یک شرکت بیمه کار کنند بلکه مخیرند مشتریان خود را به هر شرکتی که مایلند معرفی نمایند.^{۴۹}

کنترل دولت در اعمال شرکتهای بیمه:

باتوجه به نقش و اثر مهم بیمه در جامعه و اقتصاد آن و افزایش روزافزون تعداد شرکتهای بیمه، دولتها ناگزیرند بمنظور حفظ منافع عمومی، عملیات شرکتهای بیمه را تحت نظارت و کنترل دقیق قرار دهند. علل لزوم کنترل دولت در امور شرکتهای بیمه را شرح زیر میتوان خلاصه نمود:

- چون قراردادهای بیمه مهم و شامل ثروت و مایملک بیمه‌شدگان است لذا کنترل این قراردادها بمنظور حفظ حقوق عمومی اجتناب‌ناپذیر است.

- کنترل و نظارت دولت از این جهت که شرکتهای بیمه شرایط غیرعادلانه و یک طرفه‌ای را در بیمه‌نامه‌های خود ننگنجانند لازم است.

- همچنین کنترل دولت باعث میشود که شرکتهای بیمه تعهدات خود را براساس شرایط قرارداد منعقده کاملاً انجام دهند.

- این کنترلها باعث میشود که شرکتهای بیمه وضع مالیشان تکافوی انجام تعهداتشان را در آینده بنماید.

- در هر مورد که لازم باشد دولت با وضع قوانین از حقوق بیمه‌گزاران حمایت می‌کند.

- بدیهی است این کنترلها در همه کشورها یکسان نبوده و هم بهنگام تشکیل شرکت و هم

در جریان عمل آن بایستی اعمال شود.

تاریخچه بیمه در ایران:

در کشور ما فکر بیمه بسیار جوانست، در حدود سال ۱۲۹۰ شمسی ابتدا دو کمپانی روسی بنامهای نادژا^{۵۰} و کافکاز مرکوری^{۵۱} نمایندگانهایی در ایران دائر و منحصرأ به امور بیمه‌های باربری دریائی می‌پرداختند و احتیاجات تجار ایران را مرتفع می‌ساختند. پس از آن بمرور شرکتهای خارجی دیگر در ایران اقدام به افتتاح نمایندگی نموده و به انجام عملیات بیمه‌ای در ایران پرداختند. بطوریکه در سال ۱۳۰۴ تعداد این شرکتهای محدود چهارده شرکت رسید. در سال ۱۳۱۴ اولین مؤسسه بیمه ایرانی بنام شرکت سهامی بیمه ایران با سرمایه و اهتمام دولت تأسیس شد که در کلیه رشته‌های مهم و متداول آنروز بفعالیتهای می‌پرداخت (که اکنون بزرگترین و مهمترین مؤسسات بیمه در ایران است) و در سال ۱۳۱۶ قانون بیمه مشتمل بر ۳۶ ماده که تنها قانون درباره بیمه‌های خصوصی است به تصویب مجلس رسید. جنگ بین‌المللی دوم موجب گردید بعضی از شرکتهای خارجی شعب خود را در ایران تعطیل نمایند ولی پس از جنگ تعداد دیگری از شرکتهای خارجی اقدام به تأسیس نمایندگی در تهران نمودند و این شرکتهای تا سال ۱۳۳۱ به انجام انواع عملیات بیمه‌ای ادامه میدادند و در این سال دولت طی تصویب‌نامه شماره ۲۵۲۲۶ مورخ ۱۳۳۱/۹/۱۲ اجازه تأسیس نمایندگی یا شعب شرکتهای خارجی بیمه را موکول بسپردن وثیقه نقدی جمعاً معادل پانصد هزار دلار نمود و از آن تاریخ به بعد جز دو شرکت بیمه یورکشایر و اینگستراخ بقیه شرکتهای خارجی نمایندگی و یا شعب خود را در تهران تعطیل کردند.^{۵۲} تا سال ۱۳۲۹ شرکت بیمه ایرانی منحصر بشرکت مزبور بود و در این سال شرکت بیمه ایرانی غیردولتی دیگری بنام شرکت سهامی بیمه شرق تأسیس گردید و سپس شرکتهای دیگر ایرانی نیز تأسیس و بفعالیتهای

عملیات بیمه پرداختند و بعضی از آنها فقط در یک زمینه تخصصی معین فعالیت میکردند. بمنظور رفع نیاز جامعه به متخصصین بیمه در سال ۱۳۴۹ آموزشگاهی بنام مدرسه عالی بیمه تأسیس و به تربیت کادر مطلع و متخصص برای صنعت بیمه مشغول گردید.^{۵۳}

(۳۱) در کتب بیمه تقسیمات متعدد و متفاوتی از بیمه ارائه شده و چهارچوب فوق بلحاظ تجمع انواع بیمه در آن از کتاب بیمه و نقش آن در توسعه اقتصادی بقلم آقای امیرحسین نخعی برگزیده شده و از لحاظ محتوی، انواع بیمه و مؤسسات و شرکتهای بیمه‌ای را شامل میشود.

(۳۲) همان منبع: ص ۲۸.

(۳۳) همان منبع: ص ۲۹.

(۳۴) عزیز سلاخی و عباس تکیه، همان کتاب، ص ۷۴.

(۳۵) امیرحسین نخعی، همان کتاب، ص ۳۳.

(۳۶) محدودلی جوهریان، همان کتاب، ص ۴.

(۳۷) همان منبع: ص ۸۲.

(۳۸) همان منبع: ص ۹۶.

(۳۹) امیرحسین نخعی، همان کتاب، ص ۳۵.

(۴۰) دکتر مهربان، همان کتاب، ص ۲۸.

41) Jettison

42) Force Majore

(۴۳) امیرحسین نخعی، همان کتاب، ص ۳۸.

(۴۴) عزیز سلاخی و عباس تکیه، همان کتاب، ص ۷۱.

(۴۵) امیرحسین نخعی، همان کتاب، ص ۳۹.

46) Workmen's Compensation Act.

47) Plein

(۴۸) محدودلی جوهریان، همان کتاب، ص ۱۸.

(۴۹) همان منبع: ص ۳۹.

50) Nadedjda

51) Kafkaz Merkury

(۵۲) علیرضا صاحب، تحول بیمه در ایران (تهران: شرکت سهامی بیمه آسیا، زیر نظر سازمان مطبوعاتی مرسجان، چاپ اول شهریور ۱۳۴۳)، زیرنویس صفحات ۹ و ۱۰.

(۵۳) محدودلی جوهریان، همان کتاب، ص ۱۴۳.